

ŠTEFAN LUBY:**Naša národná akadémia**

Bratislava: Veda 2022, 344 s.

Memoárová literatúra ako svojbytný žáner má svoje čaro, ale aj úskalia, lebo prvoosobová narácia v singulári sa spolieha predovšetkým na pamäť autora, a to so všetkými nástrahami, ktoré táto kognitívna schopnosť predstavuje. Za všetky spomeniem aspoň skreslenie spomienok v dôsledku časového odstupu, selektívnosť podmienenú rozličnými motivačnými faktormi, sebaklamy a otupenie jasnosti spomienok. Pravdaže, tieto nedostatky pamäti možno však do istej miery kompenzovať a korigovať, napríklad pomocou archívu, autobiografických záznamov, dokumentov, zápisníc, svedectvom iných subjektov a pod. Treba poznamenať, že kniha z pera Štefana Lubyho sa čestne radí k tým dielam memoárového žánru, ktoré sa úspešne vyhli jeho úskaliam aj vďaka autorovmu súkromnému archívnemu materiálu, ktorý presahuje a objektivizuje subjektívnosť spomienok. Lubymu rozhodne nejde o akýsi pomyselný pamätník svojich zásluh a počinov, a teda môže hneď v úvode (*O písaní pamätí*) konštatovať: „Najdôležitejšie je teda nepodľahnúť nutkaniu zanechať budúcej generácii svoj zidealizovaný obraz. Zároveň sa treba vyvarovať kliše – ktorým pisatelia neraz začínajú – nepresvedčať čitateľa, že o pamäti nás vytrvalo žiadalo okolie, až sme tomu tlaku podľahli“ (s. 2).

Veda s veľkým V ako súhrnné označenie všetkých disciplín nie je len systémom poznatkov, teórií, metód, experimentov, ale aj inštitúciou, ktorej fungovanie a pôsobenie je nerozlučne prepletené so životom spoločnosti. Na rozdiel od minulosti je veda dnes svojimi poznatkami zhmotnenými v podobe technológií a techniky podmienkou existencie modernej spoločnosti, pričom jej napredovanie a rozvoj závisia aj od interakcie a dialógu s jednotlivými subsystémami spoločnosti, medzi ktorými má významný zástoj politika, najmä vedná politika. Tento aspekt sa naplno *nolens-volens* prejavil aj na živote a obratoch Slovenskej akadémie vied (SAV), ktorá vo svojej histórii odráža, hoci sprostredkované, pnutia a problémy, ktoré hýbali a hýbu slovenskou spoločnosťou.

Aj z tejto perspektívy treba Lubyho knihu privítať. Hoci aj v SAV existujú hlasy, ktoré ak už nie pohrdlivo, tak aspoň posmešne reagujú na slovíčko „národný“, je titul knihy namieste a autor ho aj adekvátne objasňuje. Pripomínať si výročia patrí k nástrojom upevňovania inštitucionálnej identity a v tomto smere je kniha príspevkom k 80. výročiu Slovenskej akadémie vied a umení (2022) a 70. výročiu SAV (2023).

O pohnútkach, ktoré dlhoročného predsedu SAV motivovali k napísaniu tejto monografie tematizujúcej búrlivé peripetie inštitúcie od osemdesiatych rokov minulého storočia, keď vstúpil na kolbište administrácie a riadenia tejto ustanovizne až po súčasnú transformáciu, sa možno len dohadovať; hoci jeden motív Luby explicitne formuluje: „... som jeden z predstaviteľov SAV, ktorí tvoria kontinuitu medzi vedením inštitúcie pred a po roku 1989“ (s. 2). Treba tiež konštatovať, že Luby má triezvy pohľad, vie si zachovať odstup aj tam, kde je bytostne osobne zainteresovaný, k čomu sa pridáva jeho zmysel pre humor a *last but not least* jeho erudovanosť a rozhl'adenosť aj mimo vlastného odboru. Jeho znalosti z latinčiny, latinskej literatúry, beletrie a opery sú obdivuhodné.

Aj kompozícia a tematicko-problémové rozvrhnutie monografie svedčia o jeho zručnom narábaní s jazykom a štylistických zručnostiach. Samozrejme, autorova profesionálna orientácia sa prejavuje aj vo výbere štylistických prostriedkov a fyzikálne metafory, termíny fyziky a technické výrazy dotvárajú Lubyho štýl. Kniha svojím obsahom, architektonikou a množstvom údajov nepredstavuje čítanie typu letom svetom, ale rozvíjanie paralelných dejových línií vyžaduje od čitateľa sústredenú pozornosť. Vynaložená námaha sústredenia sa však oplatí a pred čitateľom sa odkryje spleť a napínavý príbeh inštitúcie, ktorej poslaním je generovať poznanie a prispievať svojimi výsledkami k rozvoju tak materiálnej, ako aj duchovnej kultúry spoločnosti.

Po *Úvode* (s. 7 – 9), v ktorom Luby objasňuje názov publikácie a vyslovuje sa na margo písania pamätí, nasleduje druhá kapitola s titulom *Na časovej osi* (s. 11 – 86), ktorá ponúka obsiahly prehľad obdobia od roku 1980 až po transformáciu v rokoch 2017 – 2021. Táto problémovo členitá časť publikácie pripomína historické udalosti, (napr. Zhromaždenie vedcov a výskumných pracovníkov v Dome odborov 7. 12. 1989), opisuje a charakterizuje účinkovanie hlavných protagonistov, uvádza programové dokumenty, fakty z obdobia vrenia a chaosu, pričom je zaujímavá už udalosťami, ktoré opisuje, charakteristikou protagonistov (napr. Ivan Hrivnák, Branislav Lichardus). To všetko je podložené a doplnené programovými dokumentmi. Luby sa nevyhýba ani kontroverzným témam v rokoch reformy a prestavby (1980 – 1989), v období, ktoré označuje ako fázový prechod I. druhu (1989 – 1992) a časové rozpätie 1992 – 2001 ako fázový prechod II. druhu v SAV, približuje pokus o nové formy podpory vedy prostredníctvom Nadácie Dionýza Ilkoviča, činnosti predsedníctva SAV v rokoch 1992 – 1995, otázky rozpočtu, evalváciu a rozdelenie pracovísk do kategórií A, B, C a D. Zaujímavá je jeho charakteristika takzvanej operatívnej skupiny, a tu sa jeho hodnotenie rozchádza s Dušanom Kováčom, ktorý bol editorom publikácie *Dejiny slovenskej akadémie vied* (VEDA 2014). Pripomína aj relevantné zníženie stavu pracovníkov SAV, udalosti spojené so vznikom Slovenskej republiky a úlohy, ktoré musela SAV v tomto kontexte riešiť (napr. odstúpenie niektorých budov, zánik ČSAV 1. 1. 1993).

Obdobie vyznačené periódou 2001 – 2009 autor charakterizuje ako obdobie relatívnej stability, obdobie prípravy a tvorby vnútorných predpisov SAV, Snemu aj Učenej spoločnosti, ale aj obdobie „zákopovej vojny s univerzitami“. Časový interval 2009 – 2017 Luby prezentuje ako obnovu infraštruktúry. S využitím štrukturálnych fondov sa obnovili budovy a dobudovali laboratórne zariadenia. Je to doba, keď sa realizovali aj kroky na transformáciu SAV na verejné výskumné inštitúcie podľa pražského modelu. Luby sa nevyhýba ani hektickému roku 2014, ktorý rozvíril nielen akademické vody.

Osobitne zaujímavá je časť venovaná transformácii 2017 – 2021, lebo Luby vypracoval analýzu silných a slabých stránok transformácie, ktorú distribuoval Snemu SAV ako reakciu na anketu Zuzany Kusej (vtedajšej predsedníčky Snemu) v júni 2020. Ponúka svoj pohľad aj na príčiny zlyhania transformačného pokusu v roku 2018 a sumarizuje ukončenie procesu v rokoch 2021 – 2022. Zlyhanie posudzuje so zreteľom na tri aspekty: časovú tieseň, legislatívne nedostatky, eskaláciu v mediálnom priestore. Svoje úvahy pritom dopĺňa bez komentára súpisom odpočtu pôsobenia ministerky školstva, vedy, výskumu a športu Marty Lubyovej.

V závere tejto kapitoly sa Luby vyslovuje na margo pandémie, v ktorej SAV podľa neho vcelku dôstojne obstála, a uvádza, ktoré problémy pandémie akcentovala ako nové výzvy pre vedu: digitalizáciu, telemedicínu, elektro mobilitu, životné prostredie, e-obchod a e-vzdelávanie. Luby pripomína, že teraz by bolo žiaduce, aby sa pristúpilo k druhej fáze transformácie, keď treba vypracovať a prezentovať orientáciu verejných výskumných inštitúcií SAV v nových podmienkach. Luby, verný svojmu kriticko-ironickému tónu, odkazuje na Richarda Feynmana (s. 82 – 83) a jeho odporúčania pre novokonštituované verejné výskumné inštitúcie. Za všetky uvediem aspoň jedno. „Pravda je zaujímavá v tom, že vysvetľuje viac, ako sme očakávali, keď sme ju začali hľadať“ (s. 383).

Tretia kapitola tematizuje široké spektrum rozmanitých problémov, čo signalizuje už jej nadpis *Prierezové témy* (s. 87 – 193). Luby sa venuje jednak labyrintu legislatívy, jednak vnútroorganizačným aktivitám, jednak vzťahom medzi politikou a vedou (SAV), pričom nabáda, aby sa tento vzťah a vzájomné očakávania vážili na lekárnických váhach, s čím sa dá len súhlasiť (s. 112 – 114). Luby podrobnejšie analyzuje vzťahy medzi SAV a politikou v rozličných časových obdobiach: pred rokom 1989 a do decembra 2021. Túto časť kapitoly treba odporučiť do pozornosti historikom, sociológom a politológom, lebo ponúka autentické svedectvo kontaktov a stretu vedy s politikmi, respektíve s hlavnými nositeľmi politickej moci (predsedovia vlád, prezidenti, Slovenská národná rada). V tejto kapitole sa dotýka aj problematiky rozpočtu, hodnotenia, akreditácie, významných výsledkov SAV. K nim rozhodne patrí aj Misia Štefánik, participácia SAV na výskume vesmíru, ocenenie plk. Ivana Bellu a náhradníka plk. M. Fuliera. V časti Guinnessova kniha SAV Luby uvádza a spracúva vybrané údaje o pracoviskách, členstvách, funkciách, významných návštevách, publikáciách, infraštruktúru SAV (s. 150 – 172).

Za zmienku stojí aj autorova úvaha na margo ocenení, vyznamenaní, cien, ktoré nie sú cieľom samým osebe, lebo v konečnom výsledku rozhoduje len to, čo osoba po sebe zanechala, jej dielo. „Spoločnosť sa bez nich nezaobíde (bez ocenených; pozn. T. S.), sú mazadlom tvorby a určitým stimulom napredovania, avšak nie cieľom. Kým sme mladí, chceme ich mať, na staré kolená rozmýšľame, či nám stáli za toľko úsilia i nevráživosti“ (s. 172). Čitateľ sa zoznámi aj s poslaním Učenej spoločnosti, s aktivitami Európskej akadémie vied a umení a napokon aj so založením a činnosťou Alumni klubu bývalých členov Predsedníctva SAV. Súčasťou kapitoly je aj bohatý fotografický dokumentačný materiál.

Štvrtá kapitola s názvom *Umelecké a naratívne žánre* sumarizuje kultúrne aktivity na pôde SAV, opisuje vznik galérie portrétov predsedov SAV, ktorej kurátorom bol Ján Slezák, busty, pamätné tabule, známky a koncerty nielen v Bratislave, ale aj v Košiciach. V tejto kapitole sú zaradené vtipy, anekdoty, príhody z vedy a školstva, ktoré Luby zozbieral. Pod názvom *Šibalstvá a roztopaše* (s. 263 – 274) sa skrývajú nové humorné, vážno-nevážne výroky, bonmoty Lubyho priateľov tematicky usporiadané pod heslami: Život, ľudia, vojna a mier; Zdravie, choroba, šport; Politika, etika; Ekonomika, Európa; Veda, výskum, vzdelanie, kultúra; Informačná epocha, reklama; Environment, klimatická zmena; Spravodlivosť, viera a duchovný život. Niektoré výroky ilustroval akademický maliar Ľudovít Hološka. V apendixe autor napoly vážne vysvetľuje, ako súvisí rozpočet s obehom planéty Saturn okolo Slnka a objasňuje pomocou numerológie svoju preferenciu sedmičkového cyklu pred obľúbeným (najmä medzi historikmi) osmičkovým cyklom (Dušan Čaplovič).

V záverečnej piatej kapitole *Spomienky a záver* (s. 275 – 326) Luby približuje svoje rodinné korene, intelektuálne a personálne zázemie, a okrem členov rodiny oceňuje priateľstvá s osobnosťami, ktoré našli čestné miesto na takzvanej Lubyho lúke v Liptovskom Hrádku. Sympatické je, že autor nespomína s vďakou a pokorou len na osobnosti vedy, ale oceňuje aj spolupracovníkov administratívy, s ktorými roky spolupracoval. Vo svojom účtovaní a na pozadí citátu Alexandra Matušku dospieva k názoru, že: „Vyzerá to tak, že cesta, ktorú máme pred sebou, je omnoho dlhšia ako tá, ktorú sme už prekonali“ (s. 326). Autorom *Doslovu* (s. 327 – 329) je Ján Slezák, ktorý vyzdvihuje jednak obsah knihy, jednak pôsobenie a zásluhy Lubyho ako predsedu SAV.

Kniha je zaujímavá, doslova nabitá faktickými údajmi, fotografiami, dobovými dokumentmi, ktoré zároveň neprekrývajú osobný a osobnostný autorov pohľad. Text sa vyznačuje špecifickým rukopisom prírodovedca a technika, čo sa pretavilo a prejavilo aj v jazyku. Prednosťou tejto tematicky a materiálom členitej publikácie je tiež rozsiahly menný register; škoda, že sa k nemu nespracoval aj vecný register. Prírodzene, spomienkový žánr je určený aj autorovým profesijným habitusom, teda neprekvapuje, že ťažisko publikácie sa venuje výsledkom prírodovedy, medicínsko-biologických

a technických disciplín a činnosť a prínos spoločenských a humanitných vied ostali akosi v tieni prvých dvoch oddelení. Osobne by som privítala, keby sa autor vyslovil aj k otázke základného a aplikovaného výskumu a k tomu, či SAV svojimi výskumnými zameraniami primerane reaguje na problémy spoločnosti tu a teraz, alebo viac-menej preberá témy a problémy z takzvaného jednotného európskeho výskumného priestoru. Určite by bolo zaujímavé dozvedieť sa niečo z prvej ruky, teda od autora, niečo aj o vzťahu medzi vednými disciplínami, najmä o postavení takzvaného Tretieho oddelenia vied v rámci organizačnej štruktúry SAV. To sú však len moje subjektívne postrehy a otázky, ktoré sa nijako netýkajú zvolenej perspektívy, celkovej koncepcie knihy a autorskej licencie.

Knihy sa stretne určite nielen s kladným ohlasom, ale aj s nesúhlasom, lebo pohľad súputníkov, generačných druhov, ale aj mladšej alebo staršej generácie sa názory môžu, a aj musia líšiť. S tým však treba rátať a v prípade Štefana Lubyho, ktorý SAV ako loďdivod štrnásť rokov úspešne navigoval a previedol búrlivými vodami, konštatujem, že pôsobil ako integrujúca osobnosť, ktorá vedela obrusovať hrany, tlmiť trecie plochy, zviditeľnila SAV v pozitívnom zmysle slova aj v medzinárodnom kontexte, dokázala nastaviť pravidlá demokratického fungovania SAV a navyše udržala SAV od politikárčenia a pokusov vtiahnuť ju do politiky. V zásade o jeho účinkovaní platí: *Facta probant homines*. To, ako a či na Lubyho odkaz na poli slovenskej vedy a kultúry nadviaže ďalšia generácia, ukáže budúcnosť.

Publikácia *Naša národná veda* má potenciál zaujať nielen vedcov a výskumníkov zo SAV a univerzít, ale aj širšiu verejnosť, ktorá chápe význam vedeckého poznania bez nárokov na kamenné pravdy a aspirácií na nové náboženstvo. Bolo by skvelé, keby sa k posolstvu publikácie prihlásila aj akademická obec z univerzít, lebo veda, poznanie aj jeho šírenie aj vo vzdelávaní by malo všetkých spájať, a nie rozdeľovať. V tomto smere má podľnosti tak SAV, ako aj univerzity. Prajem knihe vnímavé kritické publikum a zaslúžený ohlas.

Tatiana Sedová

Príspevok podporený z grantu VEGA č.2/0049/20: *K idei ľudských práv: koncepty, problémy, perspektívy*.

Tatiana Sedová
Filozofický ústav SAV, v. v. i.
Klemensova 19
811 09 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: tanasedova@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1888-9592>